

УДК 647.21:338.43

І. О. Федуняк,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

І. С. Гурська,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

I. Feduniak,

Ph.D., Associate Professor, SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

I. Hurska,

Ph.D., Associate Professor, SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

THE ROLE OF AGRICULTURAL HOUSEHOLDS IN ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Проаналізовано стан сільських домогосподарств в умовах економічних і фінансових викликів, наведено результати їх господарювання. Оскільки економіка працює завдяки домогосподарствам і заради них, останні виступають основними споживачами кінцевої продукції. Саме для них виготовляються предмети споживання, які задовольняють потреби людини.

Визначено, що відсутність державних стимулів щодо розвитку переробної галузі такої сільськогосподарської продукції, як картопля, овочі, плоди і ягоди призвели до розбалансування оптимального співвідношення попиту і пропозиції. Це призвело до згортання вирощування цих сільськогосподарських культур підприємствами. Сталося переміщення левових часткою обсягів виробництва в господарства населення, що зумовило їх дрібнотоварний характер.

Зроблено наголос на тому, що виробництво більшості сільськогосподарської продукції в даний час у домогосподарствах є наслідком не їх високої ефективності, а критичного стану переважної більшості сільськогосподарських підприємств інших типів господарювання. Домогосподарства сьогодні є найбільш масовою, динамічною і гнучкою формою господарювання. Вони демонструють пристосовність до складних економічних умов.

Визначено основні напрями розвитку домогосподарств населення, в першу чергу за рахунок їх кооперування, надання державних субсидій та кредитування.

A current condition of rural households under economic and financial challenges has been analyzed, and their economic results have been demonstrated, since any economy works through the households and for the households' sake. They act as the main consumers of end-use products; and all the consuming articles, satisfying human needs, are manufactured exactly for them.

The decline in cultivating of potatoes, vegetables and berries has been defined. It was caused by the absence of state stimuli related to the development of processing industry for these products, and as a result, by unbalance between optimal demand and supply correlation. The lion's share of their production volumes has been shifted to the individual households, which stipulated a small-scale nature of cultivation.

An emphasis was made, that individual households output nowadays the majority of agricultural products, and that is not the result of their high efficiency, but the outcome of the critical condition of the prevailing majority of agricultural enterprises. Nowadays, households are the most mass, dynamic and flexible management form. They demonstrate high adaptation to the hard economic conditions.

The vectors of household development have been outlined: first of all, by means of cooperation and state subsidies granting.

Ключові слова: домогосподарство, нарощування продуктивності, продовольчий ринок, самозабезпечення, державні стимули, господарства населення.

Key words: household, productivity increase, food market, self-provisioning, state stimuli, individual households.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Упродовж останніх десяти років після початку ринкових реформ та з прийняттям необхідних нормативно-законодавчих актів, економічна ситуація в сільській місцевості дещо змінилася в кращу сторону. Ці зміни відчуються не лише на макроеконом-

ічному рівні, у масштабі всієї країни, а й на мікроекономічному рівні, в окремих домогосподарствах (господарствах населення). Але вони в основному носять поверхневий характер та не мають значного практичного застосування для виробників сільськогосподарської продукції, в т. ч. і домогосподарств.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сутність і особливості діяльності домогосподарств досліджували такі вчені, як П.С. Березівський, В.К. Збарський, С.М. Кваша, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Л.Ю. Мельник, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, І.В. Свиноус, О.М. Шпичак та інші.

МЕТА СТАТТІ

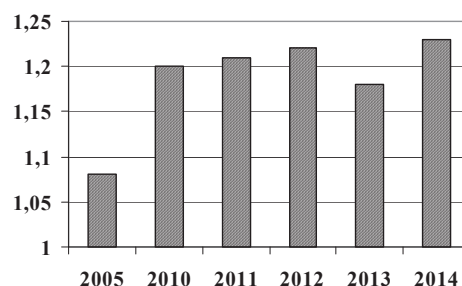
Аналіз основних сільськогосподарських характеристик домогосподарств у сільській місцевості, як одного з провідних напрямів адаптації національних домогосподарств до нових соціально-економічних умов.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Домогосподарству як одному з суб'єктів мікро-економіки належить надзвичайно важлива роль у системі економічних відносин. В Україні з розвитком ринкових відносин домогосподарство опинилося в нових умовах функціонування [1].

По-перше, задоволення потреб домогосподарства у матеріальних та нематеріальних благах виступає природною метою виробництва. Попит домогосподарств є одним з найвагоміших компонентів сукупного попиту на кінцеві блага. По-друге, домогосподарства як власники виробничих факторів передають їх діловим одиницям (підприємствам), які мають здійснювати їхнє ефективне поєднання. По-третє, частина доходу, що не використовується домогосподарством впродовж поточного періоду, перетворюється на заощадження і може за певних обставин стати потужним джерелом економічного зростання країни. Можна констатувати, що домогосподарство виконує в економіці три основні функції: споживання, постачання факторів виробництва та заощадження.

Економіка працює завдяки домогосподарствам і заради домогосподарств. Останні виступають основними споживачами кінцевої продукції, саме для них виготовляються предмети споживання, які задовольняють потреби людини. Тому домогосподарство є основними покупцями на ринку. Водночас вони і продавці на ринку, однак продавці не готової продукції, а ресурсів, з яких виготовляються товари і послуги. Тобто домашнє господарство — це первинний елемент економіки, що складається з однієї чи більше осіб, які ведуть спільне господарство, виконуючи такі функції: забезпечення

■ Середній розмір площі землі домогосподарства, га

Рис. 1. Середній розмір площі землі домогосподарства, га

економіки факторами виробництва; використання зароблених при цьому коштів для поточного споживання товарів послуг і заощаджень з метою задоволення своїх потреб [2, с. 107—110].

Основним ресурсом господарської діяльності домогосподарств є земля, худоба та птиця. Загальні характеристики досліджуваної сукупності учасників продовольчого ринку дають підстави для висновку про те, що вони характеризуються невеликими розмірами й незначним ресурсним потенціалом. Їхні можливості до нарощування продуктивності, знову ж таки через невеликі розміри і примітивний, низькотехнологічний характер виробництва, є вкрай обмеженими, або практично вичерпаними (рис. 1).

Земельна ділянка, використовувана сільським домогосподарством, нині є головним фактором соціально-економічного розвитку села. Більшість сільських жителів використовують належну їм землю для самозабезпечення продовольством, що робить її безцінним засобом виробництва (табл. 1).

В основному угіддя використовуються для вирощування сільськогосподарських культур, під які зайнято більше 87 % площі.

Домогосподарства, яких у межах сільських населених пунктів налічувалося на кінець 2014 року 4915,3 тис., вносять суттєву частину в забезпечення країни продовольством (табл. 2).

Такої величезної кількості видів рослинницької і тваринницької сільськогосподарської продукції не вирощує жоден фермер у країнах з розвинутою ринковою економікою. Це обумовлено тим, що господарства населення в Україні розраховують головним чином на самозабезпечення продуктами харчування та меншою мірою на товарне виробництво [3].

Таблиця 1. Структура сільськогосподарських угідь у сільських домогосподарствах за їхнім фактичним використанням, %

Роки	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Сільськогосподарські угіддя, всього	100	100	100	100	100	100
у т. ч. рілля	90,7	88,1	87,7	87,6	87,8	87,6
Багаторічні насадження	1,6	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3
Сіножаті та пасовища	7,1	9,7	9,9	10,1	9,5	9,8
Перелоги	0,6	1,0	1,2	1,1	1,3	1,3

Відсутність державних стимулів щодо розвитку переробної галузі таких сільськогосподарських продуктів, як картопля, овочі, плоди та ягоди, та, як наслідок, розбалансування оптимального співвідношення попиту і пропозиції призвели до згортання вирощування останніх сільськогосподарськими підприємствами. Відбулося переміщення левових часток обсягів виробництва в господарства населення, що зумовило дрібнотоварний характер вирощування.

Через високі ціни на матеріально-технічні ресурси та насіннєвий матеріал, які вкрай необхідні галузі, дрібні сільськогосподарські товаровиробники не впроваджують новітні прогресивні технології, не вносять достатньої кількості мінеральних добрив для отримання стабільно високих урожаїв належної якості. В основному внесення органічних добрив і сприятливі погодні умови є визначальними чинниками підвищення урожайності цієї важливої культури.

Раціональне використання земель вимагає відповідних матеріальних витрат, які не під силу сільським домогосподарствам. Загалом ресурсне забезпечення домогосподарств у сільській місцевості, зокрема для виробництва сільськогосподарської продукції, є вкрай примітивним (рис. 2).

Малозабезпеченість технікою є однією з нерозв'язаних проблем у функціонуванні господарств населення, внаслідок чого 82,6 % сільських домогосподарств для обробітку землі використовують ручну працю, або орендують, а тільки 17,4 % мають у наявності техніку.

Враховуючи вплив кризових явищ на економіку країни, нестачу в сільськогосподарських підприємствах мінеральних добрив, засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів і технічних ресурсів, важливого значення набуває впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, адаптованих до місцевих природних умов на основі визначених пріоритетів та інноваційних рішень, які разом із відносно високою врожайністю могли б забезпечувати економне використання матеріальних ресурсів і були екологічно безпечними для навколишнього природного середовища. Важливою складовою при цьому є високопродуктивна і високотехнологічна техніка [4, с. 12].

Некраще становище в домогосподарствах із вирощуванням продукції тваринництва (табл. 3).

Збільшуючи виробництво молока і м'яса, селянські сім'ї намагаються забезпечити себе

Таблиця 2. Виробництво основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств, тис. тонн

Роки	1990 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Сільськогосподарські підприємства					
Зернові та зернобобові культури	49563,8	44219,3	36075	49659	49902
Цукрові буряки	44261,7	17145,4	7131,1	9445,8	14599,1
Соняшник	2509,2	7288,8	7131,1	9445,8	8682,5
Картопля	4793,6	751,8	757	659,4	759,3
Овочі	4872,1	1540,5	1433,9	1158,7	1341,1
Плоди та ягоди	1347,1	299,8	369	444,2	332
Господарства населення					
Зернові та зернобобові культури	1445,2	12527,5	10141,2	13392,3	13957,2
Цукрові буряки	2,8	1595,1	1601,2	1688,6	1135,2
Соняшник	61,6	1381,7	1256	1604,7	1452
Картопля	11938,8	23495,9	22493,2	21599,2	22934
Овочі	1794,3	8292,4	8582,8	8713,9	8297
Плоди та ягоди	1554,6	1596,5	1639,7	1851,1	1667

продовольчими продуктами власного виробництва та компенсувати втрати від зменшення заробітків на основних місцях роботи.

Домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку галузі тваринництва, однак вони не можуть забезпечити населення України продукцією через високі витрати на продукцію та низькі закупівельні цін, у зв'язку з чим існує певна межа насиченості поголів'я [5, с. 186].

Однією з причин такого стану є ряд труднощів, пов'язаних із реалізацією вирощеного врожаю і виробленої продукції. Причому ціни на останню настільки низькі, що нерідко не тільки не перекривають витрати, а й призводять до збитковості господарської діяльності.

Основним зовнішнім чинником, який би стимулював розвиток домогосподарств, стало зниження рівня соціальної захищеності населення країни. Падіння реального рівня заробітної плати, ріст безробіття, криза сільськогосподарських підприємств призвели до зміщення епіцентру трудової активності сільського населення в особисті господарства. Очевидно, така ситуація зберігатиметься до тих пір, доки, не зменшиться рівень явного і прихованого сільського безробіття, рівень зарплатні зайнятих в різних сферах економіки сільських жителів не зросте настільки, що дозво-

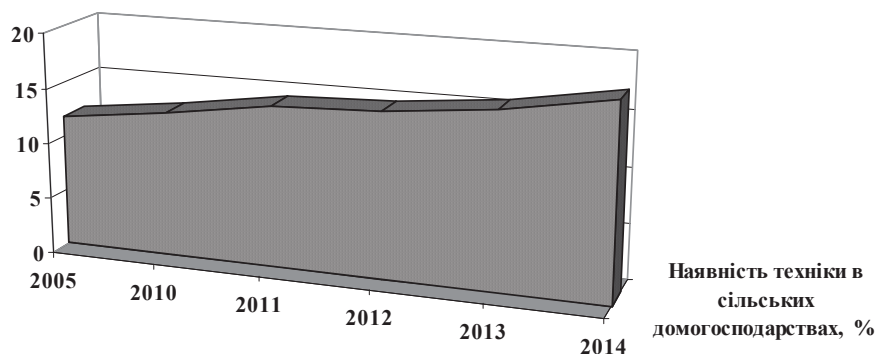

Рис. 2. Наявність техніки в сільських домогосподарствах, %

Таблиця 3. Структура поголів'я худоби та птиці в господарствах населення, %

Роки	1990 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
ВРХ	14,4	65,9	67,6	68,3	66,3
у т. ч. корови	26,1	77,4	77,5	77,5	76,6
Свині	27,6	55,0	53,1	51,0	49,2
Вівці та кози	14,9	83,3	84,7	85,7	85,0
Коні	5,1	90,7	91,4	91,8	92,5
Кролі	97,7	97,8	97,6	97,0	97,5
Птиця	46,0	47,3	44,9	42,6	42,8
Бджоли	71,9	97,1	97,4	97,6	97,8

литель їм у більшій мірі споживати покупні продукти харчування, а сільськогосподарські підприємства не вироблятимуть достатню для забезпечення суспільних потреб кількість дешевої продукції.

Необхідно відзначити те, що господарства населення виробляють у даний час більшість сільськогосподарської продукції, що є наслідком не їх високої ефективності, а критичного стану переважної більшості сільськогосподарських підприємств. Домогосподарства сьогодні є найбільш масовою, динамічною і гнучкою формою господарювання. Вони демонструють пристосованість до складних економічних умов.

У несприятливих фінансово-економічних умовах, що склалися в сільській місцевості, розширення селянами власного виробництва значною мірою компенсує спад виробництва у сільськогосподарських підприємствах. З діяльністю селянських господарств у сучасних умовах певним чином пов'язані захист селян від економічних катаклізмів, забезпечення їх життєвої стабільності і надходження грошових доходів [6, с. 18—21].

Однією із форм підтримки сільських домогосподарств є їхнє об'єднання в сільськогосподарські кооперативи. Вони взаємодіють із сільськогосподарськими підприємствами, виробничими кооперативами у плані володіння та використання техніки (оренда, лізинг, прокат). Збільшилася кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які покликані надавати комплекс послуг членам кооперативу по виробництву, переробці та збуту продукції, а також послуги ремонтні, будівельні, ветеринарні, закуповувати й постачати господарствам матеріально-технічні ресурси, здійснювати заготівлю та зберігання продукції.

ВИСНОВКИ

Домогосподарства є однією з найважливіших економічних категорій. Якщо основна частина валового внутрішнього продукту створюється підприємствами різних форм власності, то споживання, без якого виробництво втрачає будь-який сенс, є прерогативою домогосподарств. В умовах економічної кризи домогосподарства опинились у складній ситуації, причиною чого стало зменшення реальних доходів. Слід зазначити, що витрати домогосподарств під час економічної кризи зменшились не так суттєво, як доходи населення та обсяг валового внутрішнього продукту.

У найближчій перспективі, для розвитку господарювання на селі, необхідно:

— забезпечити часткову компенсацію вартості придбання високопродуктивного поголів'я тварин, технічних засобів, новітнього обладнання;

— стимулювати розвиток обслуговуючої кооперації для надання господарствам населення агротехнічних послуг;

— розвивати споживчу кооперацію;

— надавати субсидії за вироблену та

реалізовану ними сільськогосподарську продукцію.

Література:

1. Мочерний С. Політична економія: навч. посіб. / С. Мочерний. — К.: Знання-Прес, 2002. — 687 с.

2. Микитенко І. Формування сукупних доходів і витрат у домогосподарствах / І. Микитенко // Економіка АПК. — 2002. — № 6. — С. 107—111.

3. Онищенко О. Ефективність господарств населення / О. Онищенко // Економіка України. — 2003. — № 1. — С. 60—69.

4. Христенко Г.М. Організаційно-економічні проблеми техніко-технологічного забезпечення зерновиробництва / Г.М. Христенко // Бізнесінформ. — 2012. — № 8. — С. 70—73.

5. Судомир С.М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія: монографія. — К.: "Компринт", 2015. — С. 186.

6. Габор В.С. Розвиток малих форм господарювання в аграрному секторі / В.С. Габор // Агросвіт. — 2014. — № 21. — С. 18—21.

References:

1. Mochernyj, S. (2002), *Politychna ekonomiiia: navch. posib.* [Political Economy: Tutorial], Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.

2. Mykytenko, I. (2002), "Formation of total income and expenditure of households", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 107—111.

3. Onyschenko, O. (2003), "Efficiency of economies of population", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 60—69.

4. Khrystenko, H. (2012), "Organizational and Economic Problems of technical and technological support grain production", *Biznesinform*, vol. 8, pp. 70—73.

5. Sudomyr, S. (2015), *Formuvannia systemy upravlinnia rozvytkom sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia: monohrafiia.* [Formation of development management of agricultural enterprises: Theory, Methodology: monograph], Komprynt, Kyiv, Ukraine.

6. Habor, V. (2014), "Small forms of management in the agricultural sector", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 18—21.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016 р.